

УДК 159.922.27:372.3

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-21>

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ РОЗВИВАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНИХ ВПРАВ

Фера Світлана Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9035-1565

У статті досліджено проблему розвитку мнемічних процесів у дітей молодшого шкільного віку як одного з провідних чинників успішного засвоєння навчального матеріалу. Розкрито сутність поняття «пам'ять» у контексті загальної та вікової психології, акцентовано увагу на вікових особливостях мнемічної діяльності молодших школярів. Теоретичний аналіз сучасних досліджень у галузі психології засвідчив, що саме у віці 6–9 років відбувається активне формування основних видів пам'яті, таких як зорова, слухова та словесно-логічна. Обґрунтовано, що ефективне функціонування пам'яті є критично важливим для успішного оволодіння навчальним матеріалом, розвитку когнітивної сфери та формування інтелектуальної самостійності дитини. На основі аналізу наукових джерел і результатів власного дослідження авторка доводить, що розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з урахуванням вікових, соціокультурних і мотиваційних чинників.

Також, висвітлено результати емпіричного дослідження, проведеного на базі освітніх закладів Чернігівської області, у якому взяли участь 63 учні 2-х класів. Встановлено, що впровадження у навчальний процес спеціальної системи розвивально-корекційних вправ сприяє підвищенню рівня мнемічної активності. Спеціально організоване навчання передбачало застосування вправ із мнемотехніками, асоціативним мисленням, візуальним кодуванням інформації, а також ігрових і релаксаційних компонентів. За результатами аналізу динаміки змін рівнів розвитку пам'яті встановлено значне покращення у дітей експериментальної групи після восьми тижневого циклу занять. Зроблено висновок про ефективність застосованої методики у формуванні психічних механізмів запам'ятовування. Отримані результати мають прикладне значення для вчителів початкової школи, практичних психологів, фахівців із дитячої психології, педагогіки та спеціальної освіти.

Ключові слова: мнемічні процеси, пам'ять, молодший шкільний вік, розвивально-корекційні вправи, запам'ятовування, психологія пам'яті.

Fera Svitlana. Optimisation of the development of mnemonic processes in primary school children through developmental and corrective exercises

The article explores the issue of memory process development in primary school children as one of the key factors influencing successful assimilation of educational content. The concept of “memory” is examined within the framework of general and developmental psychology, with emphasis on the age-specific characteristics of mnemonic activity in early school-aged children. A theoretical analysis of contemporary psychological research confirms that the age range of 6 to 9 years represents a critical period for the active formation of core types of memory, such as visual, auditory, and verbal-logical memory. It is substantiated that the effective functioning of memory is essential for mastering learning tasks, advancing cognitive development, and fostering intellectual autonomy in the child. Based on a review of scientific literature and empirical findings, the author demonstrates that memory development in this age group requires intentional psycho-pedagogical intervention, taking into account age-related, sociocultural, and motivational factors.

The article also presents the results of an empirical study conducted in educational institutions in the Chernihiv region, involving 63 second-grade students. It was established that the implementation of a specially designed system of developmental and corrective exercises within the educational process enhances mnemonic activity. The targeted intervention included exercises based on mnemonic techniques, associative thinking, visual encoding strategies, as well as game-based and relaxation components. An analysis of the dynamics of memory development revealed a significant improvement in the experimental group after an eight-week cycle of structured sessions. The

findings confirm the effectiveness of the applied method in shaping the psychological mechanisms of memorization. The obtained results have practical significance for primary school teachers, school psychologists, and professionals in child psychology, pedagogy, and special education.

Key words: *mnemonic processes, memory, primary school age, developmental and corrective exercises, memorization, psychology of memory.*

Вступ

Мнемічні процеси відіграють важливу роль у навчальній діяльності молодших школярів. Здатність до запам'ятовування, збереження та відтворення інформації є не лише основою ефективного навчання, але й чинником загального інтелектуального розвитку дитини. Особливої актуальності питання розвитку пам'яті набуває в умовах сучасної освітньої системи, яка орієнтована на формування компетентнісного підходу до навчання, з урахуванням психофізіологічних особливостей молодших школярів та організацією навчання в дистанційному форматі.

Аналіз останніх досліджень у галузі загальної та вікової психології, педагогіки та когнітивної науки свідчить про те, що пам'ять у дітей цього вікового періоду ще не є повністю сформованою. Саме тому важливою є цілеспрямована робота щодо її розвитку та корекції. У цьому контексті особливого значення набувають розвивально-корекційні вправи, які сприяють стимуляції мнемічної діяльності.

Метою цієї статті є дослідження можливостей оптимізації розвитку пам'яті у молодших школярів через впровадження спеціально розробленої програми корекційно-розвивальних занять.

Матеріали та метод

Пам'ять як психічний процес є однією з основних складових пізнавальної діяльності людини. У психологічній науці пам'ять розглядається як здатність індивіда до фіксації, збереження та подальшого відтворення досвіду [2, с. 17]. У контексті дитячого віку пам'ять має специфічні особливості, що обумовлюються як біологічними чинниками, так і соціально-культурними впливами.

Дослідження Л. С. Виготського показали, що формування пам'яті в дитини проходить шлях від мимовільного до довільного запам'ятовування, що значною мірою пов'язано з оволодінням мовленням та іншими психічними функціями [6, с. 43]. Особливого значення надається формуванню мнемічної саморегуляції, яка дозволяє дитині свідомо управляти процесами фіксації та відтворення інформації.

У молодшому шкільному віці, згідно з даними українських дослідників, переважають образні форми пам'яті, тоді як словесно-логічна розвивається у процесі навчання [1, с. 61; 8]. Водночас функціональний розвиток пам'яті тісно пов'язаний із розвитком мислення, уваги та інших когнітивних процесів [7, с. 74; 9].

С. Д. Максименко у своїх працях наголошує, що пам'ять як інтегрована психічна функція взаємодіє з емоційно-вольовою сферою, тому педагогічні умови, що створюють позитивний емоційний фон, відіграють ключову роль у розвитку мнемічних процесів [4]. Крім того, він зазначає, що особливості індивідуального стилю запам'ятовування залежать від попереднього досвіду дитини та сформованості пізнавального інтересу.

Вагомий внесок у дослідження механізмів дитячої пам'яті зробила також І. М. Овдієнко, яка підкреслює ефективність використання мнемотехнік у навчанні молодших школярів. На її думку, застосування таких прийомів як асоціювання, римування, кодування візуальної інформації допомагає суттєво покращити якість довільного запам'ятовування [5]

Ефективний розвиток мнемічних функцій у молодших школярів потребує створення сприятливих психологічних умов, які забезпечують позитивну мотивацію до навчання, психо-емоційний комфорт, а також впровадження спеціальних розвивальних методик. За даними українського психолога С. Д. Максименка, цілеспрямоване застосування вправ на розвиток

пам'яті значно підвищує рівень навчальної успішності дитини та сприяє загальному когнітивному зростанню [3, с. 89].

Таким чином, актуальність дослідження мнемічних процесів у дітей молодшого шкільного віку обумовлюється необхідністю впровадження ефективних психолого-педагогічних засобів, що сприяють формуванню повноцінної пізнавальної діяльності в умовах сучасної школи.

З метою визначення рівня сформованості мнемічних процесів, а саме, зорової, слухової та логічної пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та перевірки ефективності їх розвитку під впливом розробленої нами розвивально-корекційної системи вправ нами було організоване емпіричне дослідження. Дослідження проводилось протягом 2023–2024 н.р. у Комунальному закладі «Бутівський ліцей» Городнянської міської ради Чернігівської області (експериментальна група) та Чернігівській гімназії № 35 Чернігівської міської ради (контрольна група). Загальна вибірка складала 63 учні 2-х класів віком 7–8 років. Підбір респондентів здійснювався із дотриманням принципу добровільності, з письмової згоди батьків.

Для дослідження зорової короткочасної пам'яті застосовувалася методика «Запам'ятай та відтвори слова», яка передбачала пред'явлення серії слів, що з'являлися на екрані або картках протягом обмеженого часу, після чого учням пропонувалося їх відтворити. Діагностика слухової пам'яті здійснювалася за допомогою методики «Відтвори почуте», де досліджувані слухали певну кількість слів або фраз і мали їх повторити у правильному порядку. Для оцінки логічної (семантичної) пам'яті використовувалася вправа «Відтвори пари слів», в якій учням потрібно було запам'ятати та відтворити логічно пов'язані словосполучення (наприклад, «мама – дитина», «сонце – тепло»).

Розроблена та апробована програма корекційно-розвивальних занять передбачала систематичне впровадження вправ, спрямованих на активізацію мнемічної діяльності. Заняття включали елементи асоціативного мислення (вправи на побудову логічних зв'язків між об'єктами), мнемотехнік (пиктограми, римування, умовні позначення), методи візуального кодування інформації (розміщення об'єктів у просторі, кольорове маркування) та елементи ігрової терапії (мнемічні ігри, візуальні квести, сюжетно-рольові вправи). Програма тривала 8 тижнів, по два заняття на тиждень, кожне з яких мало тривалість 30 хвилин. Структура занять передбачала послідовне ускладнення вправ, чергування видів мнемічного навантаження та створення комфортного емоційного середовища для навчання.

Збір та аналіз емпіричних даних проводився з урахуванням як кількісних, так і якісних показників. Для статистичного аналізу результатів використовувались методи математичної статистики, зокрема обчислення середніх значень, стандартних відхилень та застосування t-критерію Стьюдента для перевірки достовірності різниць між експериментальною та контрольною вибірками.

Результати

За результатами первинної діагностики було встановлено, що лише 23% учнів експериментальної групи та 26% учнів контрольної групи мали високий рівень сформованості мнемічних процесів. Основна частка респондентів демонструвала середній або низький рівень розвитку пам'яті, що є типовим для цього вікового етапу, зважаючи на недосконалість мнемічної саморегуляції у дітей 7–8 років.

Зупинимось детальніше на реалізованій в експерименті системі корекційно-розвивальних вправ, яка була спрямована на цілеспрямоване стимулювання розвитку мнемічних процесів у дітей молодшого шкільного віку. Програма створювалася з урахуванням актуальних наукових підходів до формування пізнавальних функцій у дітей, вікових та індивідуальних особливостей учнів 6–9 років, а також з опорою на принципи діяльнісного, особистісно орієнтованого та ігрового підходів у навчанні.

Метою програми було підвищення рівня розвитку пам'яті у дітей шляхом систематичного тренування її основних видів: короткочасної, довготривалої, опосередкованої та словесно-

логічної. Особлива увага приділялася формуванню довільної мнемічної діяльності – як передумови до успішного навчання, самоконтролю та саморегуляції. Сутність програми полягала у комплексному розвитку основних мнемічних механізмів – фіксації, збереження та відтворення інформації. Вона враховувала структуру занять, чергування вправ різної складності, використання емоційної підтримки, зорових і слухових стимулів, формування мовного супроводу запам'ятовування. Усі ці компоненти у сукупності створили умови для якісного розвитку мнемічної саморегуляції – здатності дитини усвідомлено управляти своїми пізнавальними процесами.

Заняття будувалися з урахуванням наступних дидактико-психологічних принципів:

- Принцип поступовості та ускладнення: від простих до складніших завдань у межах одного заняття та протягом усієї програми.

- Принцип варіативності: поєднання різних видів мнемічної активності (слухової, зорової, моторної, словесно-логічної).

- Принцип мотиваційної підтримки: використання гри як базового мотиву для участі дитини в занятті.

- Принцип інтеграції: вправи включали компоненти, пов'язані з іншими когнітивними процесами – увагою, мисленням, уявою, що сприяло комплексному розвитку.

- Принцип доступності: усі завдання були адаптовані до рівня вікових можливостей дітей 6–9 років, з урахуванням індивідуального темпу виконання.

Кожне заняття мало чітку логічну побудову:

1. Вітальна гра та емоційна розминка – цей етап забезпечував емоційне налаштування дитини на спільну роботу, створення позитивної атмосфери, підвищення рівня мотивації. Наприклад, використовувалися ігри на емоційне налаштування, короткі вправи «Усміхнись сусіду», «Комплімент по колу» тощо.

2. Вправа на розвиток довільної уваги – на цьому етапі активізувалися механізми концентрації та переключення уваги, що є важливими для запам'ятовування. Приклад: гра «Знайди заміну», де дитина повинна уважно стежити за зміненими об'єктами або умовами.

3. Вправи на розвиток короточасної пам'яті – це блок завдань спрямований на тренування зорової та слухової пам'яті. Наприклад, завдання «Запам'ятай і відтвори» передбачало показ карток із предметами чи словами, які дитина повинна відтворити через певний проміжок часу.

4. Мнемічні завдання з використанням мнемотехнік – на цьому етапі застосовувалися методики, що стимулюють осмислене, логічне та асоціативне запам'ятовування. Це можуть бути: піктограми (графічні зображення понять), створення асоціацій (на основі подібності або контрасту), складання віршиків, римування, створення умовних знаків для запам'ятовування послідовностей.

5. Завершальна гра на релаксацію – цей етап давав змогу зняти когнітивне напруження після основної частини заняття. Використовувалися вправи на уяву, дихальні практики, спокійна візуалізація. Наприклад, «Кольорові хмари», де діти уявляли кольорові об'єкти і сліdkували за ними подумки.

У межах кожного заняття відстежувалася динаміка емоційної включеності, рівня зосередженості, темпу виконання та якості відтворення матеріалу. Наприкінці циклу було проведено повторну діагностику за тими ж методиками.

Після завершення восьмижневої корекційно-розвивальної програми в експериментальній групі зафіксовано суттєве покращення показників: частка учнів з високим рівнем зросла з 23% до 57%, що свідчить про ефективність обраної методики. Водночас кількість дітей із низьким рівнем пам'яті зменшилася до 5%. У контрольній групі зміни були мінімальними: високий рівень зріс лише на 2%, а низький залишився практично без змін (25%). Порівняльний аналіз із контрольною групою, де така програма не впроваджувалась, показав відсутність суттєвих змін, що підтверджує ефективність саме корекційно-розвивального впливу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку пам'яті у дітей (у %)

Рівень пам'яті	До експерименту (ЕГ)	Після експерименту (ЕГ)	До експерименту (КГ)	Після експерименту (КГ)
Високий	23%	57%	26%	28%
Середній	52%	38%	48%	47%
Низький	25%	5%	26%	25%

Аналіз динаміки показав зростання частки дітей з високим рівнем розвитку мнемічних функцій у 2,5 раза, що є статистично достовірним. Розрахунок t-критерію Ст'юдента підтвердив наявність значущої різниці між результатами контрольної і експериментальної груп ($p < 0,05$), що дозволяє стверджувати про ефективність корекційно-розвивального впливу на формування та вдосконалення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Результати продемонстрували стабільну позитивну динаміку, зокрема покращення короткочасної зорової та слухової пам'яті, зростання обсягів інформації, що запам'ятовується, та збільшення частки довільного запам'ятовування. Позитивним побічним ефектом стало також зростання рівня навчальної мотивації, впевненості у власних можливостях і зниження емоційної напруги під час виконання пізнавальних завдань.

Висновки

Комплексне дослідження проблеми розвитку мнемічних процесів у дітей молодшого шкільного віку дало змогу виявити ряд закономірностей, важливих для теорії і практики загальної та дитячої психології. Проведений теоретичний аналіз підтвердив актуальність вивчення пам'яті як ключового пізнавального процесу, що забезпечує засвоєння знань, формування навичок, розвиток мислення та мовлення дитини.

Встановлено, що в молодшому шкільному віці (6–9 років) пам'ять ще перебуває на етапі активного формування, а ефективний розвиток пам'яті можливий лише за умови впровадження комплексного підходу, який враховує вікові, психофізіологічні, мотиваційні та соціокультурні чинники. У межах цього підходу вагоме місце займають розвивально-корекційні програми, що інтегрують вправи з використанням мнемотехнік, асоціативного мислення, ігрових технологій та емоційної підтримки.

Досвід реалізації програми дозволив також виявити вторинні позитивні ефекти: підвищення рівня навчальної активності, зростання довіри до власних пізнавальних можливостей, зменшення тривожності під час виконання завдань на запам'ятовування. Це свідчить про цінність розвитку мнемічних функцій не лише як пізнавального ресурсу, а і як складника загального психоемоційного комфорту дитини.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці варіативних моделей розвивально-корекційних програм для дітей різних вікових категорій, вивченні довготривалого ефекту впливу мнемічних вправ на академічну успішність, а також дослідженні взаємозв'язку пам'яті з іншими когнітивними функціями – увагою, мисленням, уявою, мовленням.

Література:

1. Белкіна Г. О. Розвиток пізнавальних процесів у дітей молодшого шкільного віку. Чернівці : Рута, 2018. 184 с.
2. Волков І. Психологія пам'яті : навч. посіб. Київ : Либідь, 2020. 212 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
4. Максименко С. Д., Пасічник І. Д. Стан та перспективи когнітивної психології в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». 2009. Вип. 12. С. 3–16.

5. Овдієнко І. М., Маруда Т.М. Розвиток пам'яті дітей молодшого шкільного віку засобами мнемотехніки. *Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених* : збірник матеріалів конференції. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 128–130. URL: <https://enpuir.edu.ua/entities/publication/37d55985-a9c6-4471-9793-bb1d2f963a6c> (дата звернення: 29.05.2025).

6. Папуча М. В. Про цілісність і незавершеність творчості Л.С. Виготського (Гамлет психології). *Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука* : Збірник статей за редакцією М. В. Папучі. Випуск 2–3. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 419 с. С. 5–26.

7. Савченко О. Я. Початкова освіта : сучасні стратегії. Київ : Шкільний світ, 2021. 240 с.

8. Фера С. В., Єроніна О. М. Формування абстрактного мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 січня 2020 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. Ч. 2. С. 35–38.

9. Фера С. В., Єронін О. В., Єроніна-Коливан Н. В. Особливості функціонування абстрактного мислення у школярів з інтелектуальними труднощами. *Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання* : матер. міжнар. наук. онлайн-конф. (25 листопада 2022 р., м. Чернігів) / за наук. ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів : НУЧК ім. Т. Г. Шевченка, 2023. Т. 1. С. 154–157.

Отримано: 27.06.2025

Рекомендовано: 18.07.2025

Опубліковано: 30.09.2025